אגרות הראי"ה - כרך א' - אגרת קעז

תמצית האגרת

תאריך ומקום: ר"ח טבת תרס"ט - יפו
נמען: יושבי המושבות

קול קורא לקראת שמיטת תר"ע. אי אפשר לקיים שמיטה כהלכתה בלי להרוס את הישוב, מפני מיעוט היהודים ומפני שהפרנסה תלויה במסחר. לכן, כמו בשמיטות הקודמות, יש לסמוך על היתר המכירה כהוראת שעה. הטעמים: רבים סוברים ששביעית בזמן הזה היא מדרבנן, הקרקע שייכת למלך, ויש ספק במניין השנים. אף שאין בכל טעם לבדו כדי להתיר, יחד ובשעת הדחק הם מתירים. המלאכות האסורות מן התורה ייעשו בידי נכרים. הרב קוק מבקש מכולם לחתום על הרשאה למכירה, גם מן המהדרים.

עיקרי הדברים

- שמיטת תר"ע - הצורך בהיתר.
- טעמי ההיתר: דרבנן, קרקע של המלך, ספק המניין.
- היתר המכירה כהוראת שעה.
- מלאכות דאורייתא בידי נכרים.
- חתימה על הרשאה גם למהדרים.

נוסח האגרת עם ביאור

בגרסה זו משולב ביאור בתוך נוסח האגרת. הביאור מופיע כך: [בסוגריים מרובעים, באות קטנה ועל רקע תכלת] והוא אינו חלק מלשון האגרת.

בשם ד' אלהי מערכות ישראל. [שמואל א יז, מה] לכבוד

אחינו היקרים יושבי המושבות על אדמת הקודש, שלו'[1] וברכה.

השנה הבאה לקראתנו לשלום, שנת התר"ע[2], היא שנת השמיטה, כפי המנין שאנו נהוגים ובאים ע"פ[3] גאונים הראשונים מקדם-קדמתה.

מאז החל הישוב החדש שלנו באה"ק[4] "לעמוד על הקרקע", [להתבסס על עבודת האדמה] על עבודת האדמה, היתה שאלת השמיטה לשאלה רבה. כי מעמדנו רטוש והרוס הוא: [מצבנו רעוע ושבור (על פי הושע י, יד)] אנו כעת רק המעוטים באה"ק ורובה מיושבת מבני נכר, וכל עיקר פרנסת הישוב בנויה על משא-ומתן של מסחר-היין ויתר תבואת-הארץ; וכאשר משני הטעמים היסודיים הללו, ומטעמים אחרים, רבים ועצומים, אי-אפשר לנו בשום אופן לקיים מצות השמיטה בכל חוקיה ומשפטיה, לבטל לגמרי עבודת הקרקע ולהפקיר את כל הפירות ולהתנהג בהם בכל דין קדושת שביעית, כי לפי-זה מוכרח הישוב כלו להיות נהרס לגמרי חס-ושלום. בהפסק במשך השנה חבורי-המסחרים, והאכרים המעטים יהיו מוכרחים לעזוב את הארץ הקדושה אשר לא תוכל לפרנסם בעניה מפני מעוט אחינו ב"י[5] הנמצאים בקרבה

---

1 שלו' - שלום
2 התר"ע - השנה תר"ע (1909/1910)
3 ע"פ - על פי
4 באה"ק - בארץ הקודש
5 ב"י - בני ישראל

כעת, ונשארו חס-ושלום המושבות שוממות ונעזבות, - ותוה"ק[6] הלא דרכיה דרכי נועם [משלי ג, יז] וכל נתיבותיה שלום וחיים וברכה לעולם.

על כן נמנו וגמרו רבנן קשישאי, [החליטו רבותינו הזקנים: הרב יצחק אלחנן ספקטור ושאר הרבנים שהתירו את מכירת הקרקעות בשמיטות תרמ"ט ואילך] רבותינו הגאונים, שעמדו על שאלה זו בשמיטות שעברו, כי אחרי אשר ע"פ עומקה-של-הלכה ישנם כמה טעמים שמחלישים קצת את חומר דין השביעית בזמננו לעומת החומר הגדול שהיה בו בימי קדם, האחד מפני שרבים מהפוסקים סוברים ששביעית בזמן הזה היא דרבנן, [לדעת רבים מן הפוסקים, משחרב הבית ואין רוב ישראל יושבים על אדמתם, השמיטה היא מדרבנן] ושנית מפני שהקרקע היא ע"פ חק המלכות קנין המלך ירו"ה[7], [קניין הסולטן העות'מאני, ירום הודו] ודין היושבים על האדמה, לפ"ז[8], אינו כ"א[9] כמו אריסים בקרקע של אינו-ישראל, ושלישית, שישנם ספיקות גם במנין השמיטה מתי היא שנת השביעית האמתית, ונוסף לזה עוד כמה טעמים צדדיים. ואע"פ[10] שגם כלם יחד אינם מספיקים לבטל חס ושלום דין שביעית, כי הטעם הראשון שהוא דרבנן ודאי שאינו גורע מחבתו וחומרו מאומה, כי הלא "חביבים עלינו דברי סופרים יותר מיינה של תורה", [על פי שיר השירים רבה א, יח] ואמרו חז"ל[11]: "חמורים דברי סופרים מד"ת". [סנהדרין פח] ומה שהקרקע היא של המלך ג"כ[12] אינו מספיק כשהוא לעצמו מכמה טעמים, וכך מה שיש ספיקות במנין השנים ג"כ אינו מועיל להתיר: חדא, שכבר הוחזקנו וקבלנו מרבותינו הראשונים גאוני עולם - בהסכמת ראש המורים הרמב"ם[13] [הרמב"ם (הלכות שמיטה ויובל י, ו) קבע את מניין שנות השמיטה לפי מסורת הגאונים] ז"ל[14], שע"פ[15] חשבונם אנו הולכים, באופן ששנת התר"ע הבעל"ט[16] היא שנת השביעית באמת, ועוד שאם באנו לספק על איזו שנה שתהי'[17] ולהקל מפני זה נעקור ע"י[18] ספק זה מצות שביעית לגמרי, - ודבר זה לא יתכן לעקור ע"פ ספק מצוה גמורה לגמרי. אבל עכ"פ[19] מתוך שמצינו לפעמים שחכמים נתנו רשות להקל בדבריהם יותר מבד"ת[20], בצירוף-של-סניף [בצירוף טעמים נוספים] מהטעמים המבוארים ועוד טעמים שונים, ועל הכל גודל הדחק ואי האפשרות לקיים את המצוה בכל פרטיה ודיניה -, עד אשר ישקיף ד' ויראה בעני עמו, וישיב את כל עם ד' על אדמת קדשו ויצוה עליהם את ברכתו, באופן שלא יהיו מוכרחים לשא עיניהם למכור את יבול אדמתם לחו"ל[21], ושבת הארץ תהיה ניכרת באמת על אדמת הקודש מפני שיהיו כל יושביה בניה בני ישראל ויהודה עליה, אשר יהיו קשורים אל חבת אדמת הקודש בקשר אהבה מתוך שובע ומנוחה, כי ישבו לבטח בארצם, והשגחת ד' תראה אז בגלוי לצות את ברכתו בשנה הששית לעשות את התבואה לשלש השנים,

---

6 ותוה"ק - ותורתנו הקדושה
7 ירו"ה - ירום הודו (כינוי למלך או לשליט)
8 לפ"ז - לפי זה
9 כ"א - כי אם
10 ואע"פ - ואף על פי
11 חז"ל - חכמינו זכרונם לברכה
12 ג"כ - גם כן
13 הרמב"ם - רבי משה בן מימון
14 ז"ל - זכרונו לברכה
15 שע"פ - שעל פי
16 הבעל"ט - הבא עלינו לטובה
17 שתהי' - שתהיה
18 ע"י - על ידי
19 עכ"פ - על כל פנים
20 מבד"ת - מבדברי תורה
21 לחו"ל - לחוץ לארץ

[ויקרא כה, כא] כדבר ה' הטוב אשר לא ישוב ריקם [ישעיהו נה, יא] בבא עתו, שאז יהיה אפשר לקיים כל דיני שמיטה ככתוב, מה שאי אפשר לעת כזאת.

אשר על כן הסכימה דעת רבנן קשישאי, אשר ראו בעני עמם, למצא עצה ותרופה בתור הוראת-שעה, אשר בכל שמיטה אשר יראה הדבר בעיני ב"ד[22] יפה, שעוד הזמן גרמא להשתמש בכחא דהתירא [בכוח ההיתר] זה, יסמכו על כחם של זקנים ללמד את בני ישראל היושבים על אדמת הקודש לעשות כדת של תורה, שיוכלו לעמוד על אדמתם, ושלא להיות בכלל עוברי עבירה, המחללים את קדושת השביעית לעבור על דברי תורה חלילה.

והנה בעצם העצה, לבד מה שהיא מועלת לתקן את האיסור עוד יש בה משום "מצוה לשמוע דברי חכמים", [יבמות כ] שנוהגת בכל דור ודור, ואין לך אלא "שופט שבימיך", וגם יש בה זכר לשביעית, שלא תשתכח מאתנו תורת שביעית, למען יהיה זכרונה חי עמנו, לעת אשר יטיב ד' לעמו, וירים את קרנו על אדמת קדשו, באופן שנוכל לקיים באהבה את כל חקת התורה לקדושת השביעית, שתהיה ערוכה ושמורה עמנו ואב לבנים יודיע, ע"י זכר לשביעית הנעשה כפי היכולת בכל שמיטה, בעת המצוק והדחק שאנו שרויים בו עכשו.

העצה הניתנה היא: כאשר כבר פסקו רובא דרבוותא שאין דיני שביעית נוהגים כ"א בקרקע של ישראל ולא בקרקע של אינו יהודי, ע"כ[23] גמרו לעשות מכירה כדת של תורה למכור את כל הקרקעות והנטיעות שעליהם, שאנו מוכרחים לעבוד אותם ולהנות מפירותיהם בדרך של חול, לאינו ישראל על משך זמן כזה שתהיה שנת השמיטה נכללת בתוכו: וממילא כשיהיו שייכים ע"פ דת תוה"ק[24] כל הקרקע והנטיעות לנכרי, לא תהיה חלה חובת שביעית עליה, כאשר הכריעו כן מאז רבנן קשישאי ז"ל, ואף שהישראל יהיה אח"כ[25] פקיד מן הנכרי, שיעשה ע"פ תוקף כח המכירה לבעל הקרקע במשך הזמן הנ"ל[26] שתהיה השביעית כלולה בו, מ"מ[27] כיון שעצם גוף הקרקע יהיה קנוי להגוי שוב אין דין שביעית נוהג בפירותיה ואין כ"כ[28] איסור בעבודת אדמתה.

וכאשר אנכי הח"מ[29] בצירוף כבוד הרה"ג[30] בד"צ[31] דפה עיה"ק[32] והמושבות ת"ו[33], ראינו את מעמד הישוב בזמננו, שהוא צריך עדיין לאותה ההוראה שיצאה מפום רבנן קדישי לשעה, גם בשנת השמיטה הבעל"ט, לפי מה שעינינו רואות, ע"כ הסכמנו, בכח ב"ד יפה, בהסכמת כמה גדולי אה"ק[34], להשתמש גם בשמיטה הזאת הבע"ל[35] בסדר תקון-היתר הנ"ל.

והנה כדי להוציא מן הכח אל הפועל את המכירה, אנו צריכים, שכל הצדדים שיש להם תפיסת-יד וכח-זכיה בהקרקעות והנטיעות יהיו מסכימים ומרשים למכור את הקרקע

---

22 ב"ד - בית דין
23 ע"כ - על כן
24 תוה"ק - תורתנו הקדושה
25 אח"כ - אחר כך
26 הנ"ל - הנזכר לעיל
27 מ"מ - מכל מקום
28 כ"כ - כל כך
29 הח"מ - החתום מטה
30 הרה"ג - הרב הגאון
31 בד"צ - בית דין צדק
32 עיה"ק - עיר הקודש
33 ת"ו - תבנה ותכונן
34 אה"ק - ארץ הקודש
35 הבע"ל - הבא עלינו

והנטיעות הנ"ל בכל אופן המועיל ע"פ דין תוה"ק. וע"כ[36], מכל מה ששייך בקרקעות הנ"ל ונטיעותיהם לכבוד הברון הנדיב שיחיה, כבר נמסר לנו רשות מהפקיד הראשי, שיש לו זכות מוחלטת בהם בכל מה שימצא לנכון, למכור בכל תוקף ובאופן היותר מועיל, וע"י[37] הפקיד הנ"ל יעשה סדר המכירה מצידו, וכן יעשה בעהשי"ת[38] גם מיתר הכחות הצבוריים שיש להם זכות בקרקע ונטיעות הנ"ל. אבל לאותם הקרקעות, שהן לגמרי של יחידים, או אותם שיש בהם זכיות ליחידים ואיזו תפיסת-יד, - לזה צריך, שיהיו היחידים היושבים על הקרקעות הנ"ל או ב"כ[39] שיש להם רשות למכור את הקרקעות והנטיעות הנ"ל, הם עצמם או שלוחיהם וב"כ[40], מוכרים את הקרקעות והנטיעות הנ"ל לא"י[41] או להרשות למכור כל הנ"ל כדין תוה"ק. וכאשר הענין של המכירה הוא מרובה בסדר הלכות ודינים, שא"א[42] למוסרם לכל אחד ואחד, ע"כ עלה בהסכמתנו, שכל יושבי המושבות על אדמת הקודש ת"ו יתנו הרשאה לנו הח"מ, למכור את כל קרקעותיהם ונטיעותיהם שעליהן, כפי ראות עינינו, בכל אופן היותר מועיל, ובשליחותם נמכור אנחנו בע"ה[43] את כל הנ"ל ע"פ דין תוה"ק באופן היותר מועיל, להסיר את המכשלה של העברת איסורי שביעית, ובאופן היותר נאות ע"פ דין תוה"ק בעצם עסק מכירת הקרקע בארץ ישראל לא"י, כפי היכולת האפשרית עפ"י[44] דעת תורה ודעת נוטה, לאהדורי אתקנתא.

ע"כ הננו שולחים בזה את כתבי ההרשאות, ותואילו נא כולכם בטובכם לחתום עליהם, וכבוד הועד שבכל מושבה יאשר ויקיים בח"י[45] חברי הועד ובחותמו את ח"י[46] החתומים, יושבי המושבה או ב"כ.

ובזה נוכל לאשר ולקיים ולהוציא אל הפועל את דבר המכירה ע"פ האופן היותר מועיל, באופן שלא יהי'[47] שום מכשול ואיסור בעבודת האדמה ובשמוש תבואת הארץ, ע"פ המהלך המוכרח בימינו בשנת השביעית הבעל"ט.

וזאת לדעת, שההיתר הנ"ל הנסמך על תקון המכירה, שהוא נעשה רק בהוראת שעה ומצד ההכרח הגדול והעצום, לא נתן להשתמש בו כ"א במה שנוגע ממש לעיקר קיום המושבות ומעמדן באה"ק, דהיינו: עבודת הקרקע המוכרחת ומכירת יבול הארץ והנאתה כדרך כל השנים. אבל בכל הדברים שאינם נוגעים לעיקר יסוד הישוב, כגון: נטיעת גנות לשם פאר והרחבה וזריעת ענינים טפלים, שאינם מעלים ומורידים כ"כ ביסוד מצב המושבות וכיו"ב[48], - חלילה לסמוך על זה ההיתר, שנאמר רק מפני דוחק הזמן. וראוי לנו לעשות זכר לשביעית לשבות עכ"פ מעבודת הארץ ככל מה שיהיה אפשר לנו בלא השבתת סדרי מחית הישוב, ובפרט בדברים שהם רק בתור מותרות.

---

36 וע"כ - ועל כן
37 וע"י - ועל ידי
38 בעהשי"ת - בעזרת השם יתברך
39 ב"כ - בא כוחו
40 וב"כ - ובא כוחם
41 לא"י - לארץ ישראל
42 שא"א - שאי אפשר
43 בע"ה - בעזרת השם
44 עפ"י - על פי
45 בח"י - בחתימת ידי (ידם)
46 ח"י - שמונה עשרה (18)
47 יהי' - יהיה
48 וכיו"ב - וכיוצא בזה

וכן בגופי המלאכות, הנה ישנן ארבע מלאכות, שהן חמורות ואסורות מן התורה, והן: זריעה, קצירה, זמירה ובצירה, שהן אינן מותרות גם אחר המכירה להעשות ע"י ישראל, כ"א ע"י פועלים נכרים, וחרישה צריכה תמיד שאלת חכם לפי הענין והדחק, אם תהי מוכרחת להעשות ע"י ישראל. ואם יהיו לכבודכם איזו ספיקות בפרטי דינים, בהנהגתכם בנוגע לדיני השביעית, הטיבו נא להודיענו, ונשיב לכם בעה"י[49] באר היטב כפי דעתנו ע"פ התורה והמצוה.

וכן כל איש אמיד, אשר נדבה רוחו לקיים כל מצות השביעית בלא שום הפקעה, אם יש לו ספיקות בהנהגתו, יטיב נא להציע דבריו, ונשתדל בע"ה להשיב לכל אחד ואחד כפי צרכו, בסגנון ובלשון שהוא שומע, בכל פרט ופרט, ומ"מ[50] ראוי ונכון שגם אלה אשר ירצו לקיים כל חומר מצות שביעית בלא שום הפקעה יחתמו גם הם על ההרשאה, מכמה טעמים.

והשי"ת[51] הבוחר בארץ חמדה, אשר עינו בה מראשית שנה עד אחרית שנה, יגיענו לשנים ולשמיטות הבע"ל לשלום, שנהיה שמחים בבנין עירו וששים בעבודתו, ונזכה לקיים את כל המצות התלויות באה"ק בכלל ומצות שביעית בפרט בכל פרטיה ודקדוקיה באהבה ובשמחה מרוב טובה ושלוה בעושר וכבוד, כי ישוב ד' שבותינו וירים את קרן עמו על אדמת קדשו וישלח לנו גואל צדק מבשר טוב משמיע ישועה אומר לציון מלך אלהיך.

בעה"ח[52] יום ועש"ק[53] בדר"ח[54] טבת, שנת תרס"ט[55].

הק' אברהם יצחק הכהן קוק

עבד לעם קדוש על אדמת הקודש פה עיה"ק יפו והמושבות תובב"א[56].

נוסח האגרות וההערות: אגרות הראי"ה, כרכים א׳-ד׳

---

49 בעה"י - בעזרת השם יתברך

50 ומ"מ - ומכל מקום

51 והשי"ת - והשם יתברך

52 בעה"ח - באתי על החתום

53 ועש"ק - וערב שבת קודש

54 בדר"ח - ב' דראש חודש (היום השני של ראש חודש)

55 תרס"ט - השנה תרס"ט (1908/1909)

56 תובב"א - תבנה ותכונן במהרה בימינו אמן